

Євгенія ІГНАТЕНКО

ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ СТАРОВИННОЇ МУЗИКИ

Україно-польські музичні зв'язки
(академік Н. О. Герасимова-Персидська)

Академік НАМ України Ніна Олександрівна Герасимова-Персидська [1] в одному з інтерв'ю на запитання, які люди чи події вплинули на її життя, відповіла: «Бидгощ, конгрес Musica Antiqua Europae Orientalis був дуже важливий в житті. Там чудова обстановка: загальна зацікавленість і незвичайна відданість керівництва. Водночас проходили концерти блискучих виконавців. Дуже цікаві вчені. У будь-яком випадку добра конференція — це школа. Всі вільно говорять своїми мовами. Немає будь-яких обмежень: про це не слід говорити, того не згадувати. Конференція спонукала до широкій простір дослідженням старовинної музики. У нас на той час не було належної атмосфери. Ніхто не грає тоді старовинні записи не було, ноти — в обмеженій кількості. А там все було справжнім, грали на старовинних інструментах, і це був початок захоплення Європи! Дуже важливо було не зі слів, а безпосередньо відчутти загальноєвропейські процеси» [2, с. 34]. Н. О. Герасимова-Персидська — постійний учасник бидгоського Конгресу з 1969 року.

Участь Радянського Союзу у конгресі музикознавців була частиною його концепції. Метою організаторів — директора Поморської філармонії імені І. Я. Падеревського Анджея Швальбе і професора Варшавського інституту музикології Зофії Ліси — було створення умов для обміну інформацією і наукового діалогу між ученими Сходу і Заходу. Здійснити це у 1960-х було не просто: СРСР був закритим «залізною завісою» для Європи і цілого світу. Для того, аби українські музиканти потрапили на перший, а відтоді й наступні бидгоські фестивалі і конгреси, організатори доклали значних зусиль.

Склад радянської делегації для участі у міжнародних музичних подіях визначала Спілка композиторів СРСР. Усі місяця, як правило, забирала Росія (Москва), музиканти ж інших радянських республік до складу делегацій потрапляли нечасто і навіть не завжди були поінформовані про заплановані заходи. Перший бидгоський конгрес і фестиваль 1966 року став винятком завдяки

мудрості і наполегливості його організаторів. А. Швальбе надіслав копію офіційного запрошення до участі у фестивалі старовинної музики Центральної та Східної Європи ректору Київської державної консерваторії імені П. І. Чайковського [3] Андрію Яковичу Штогаренку разом із власним листом, у якому повідомив, що заплановано концерти старовинної музики народів України і Росії, у зв'язку з чим він просить поради щодо можливого складу виконавців і програми концертів, зокрема писав: «Люб'язно повідомляю товаришу ректору, що міністр культури і мистецтв Польської Народної Республіки надіслав офіційного листа у справі Фестивалю старовинної музики Центральної та Східної Європи до міністра культури Радянського Союзу. У той же час на офіційному рівні було направлено до товариша ректора листа, копія якого додається, з розрахунку на те, що товариш ректор зможе раніше ознайомитися з його змістом і вже неофіційно зможе надати нам таку важливу для нас на даний момент інформацію, який радянський камерний ансамбль, які диригенти і солісти могли би виступити в концертах, зарезервованих для старовинної музики народів України та Росії <...> Ми будемо також дуже вдячні за пропозиції щодо програми цих концертів і за будь-які поради щодо можливості отримання відповідних нотних матеріалів» [4]. У такий спосіб Україна дізналася про запланований фестиваль, а отримане персональне запрошення дозволило добиватися участі українських музикантів у делегації СРСР. Цю непросту місію взяла на себе завідувач кафедри історії музики Київської консерваторії професор Онисія Яківна Шреєр-Ткаченко. У тривалих дискусіях із московськими колегами їй вдалося відстояти українську музику у програмі фестивального концерту і власну доповідь — на наукових читаннях конгресу [5, с. 287–313]. З того часу українські музикознавці завжди брали участь у бідгоських конгресах.

Виїхати за кордон у 1960-х, навіть за офіційним запрошенням організаторів конференції, було непросто: кандидатів ретельно перевіряли на благонадійність, до останньої хвилини не було відомо, чи дозволять виїхати, поїздка відбувалася у супроводі наглядча КДБ. За таких умов участь у конгресі ставала маленьким чудом і мала надзвичайну цінність. Була ще одна суттєва «принада»: водночас із конгресом проходив фестиваль старовинної музики. Радянські учасники мали унікальну можливість почути наживо музику, яка в СРСР зовсім не виконувалася або, більше того, була заборонена. У той час, як Європа була захоплена старовинною музикою, у СРСР розвиток науки і мистецтва планувала і скеровувала партія. Старовинна музика не належала до пріоритетних напрямків, а церковний спів досліджувати було навіть небезпечно.

У Києві 1969 року відбулася перша на весь Радянський Союз конференція, присвячена старовинній музиці, яку організувала О. Шреєр-Ткаченко [6]. З Москви приїхали Юрій Келдиш і Володимир Протопопов. Зовнішнім поштов-

Академік НАМ України
Н. О. Герасимова-Персидська

хом до проведення київської конференції був перший, бидгоський конгрес 1966 року, на якому Україну представляла Шреєр-Ткаченко.

Для Н. О. Герасимової-Персидської підготовка до київської конференції 1969 року стала початком її занять старовинною музикою. Шреєр-Ткаченко кожному дала завдання, що готувати, Герасимовій-Персидській — партесний концерт. Ось як це згадує Ніна Олександрівна: «Що стосується партесної музики, якою я займалася, то це було абсолютно для мене несподівано. Готувалася конференція, присвячена старовинній музиці. Організувала її професор Онисія Яківна Шреєр-Ткаченко, яка відіграла величезну роль у створенні умов і постійному стимулюванні молодих музикознавців до вивчення української старовинної музики <...> Тож я опинилась у рукописному відділі нашої Центральної наукової бібліотеки імені Володимира Вернадського (так вона тоді називалася) [7]. Навіть не уявляла собі, які там скарби зберігаються, не могла передбачити, що з цього буде, бо зовсім не знала того матеріалу. Нам не викладали партесну музику, її взагалі нібито й не існувало. Партитур не було, а про те, що десь лежать ці рукописи, — ми не знали» [8, с. 8].

Після київської конференції вже зі значною кількістю розшифрованих і зведених у партитуру партесних концертів Герасимова-Персидська поїхала до Бидгоща на другий конгрес 1969 року, де видалася можливість запропонувати новознайдені твори до виконання. Саме на фестивалі старовинної музики Центральної та Східної Європи у Бидгощі вперше прозвучали анонімний па-

родійний концерт «Сначала днесь» і «Златокованную трубу» Василя Титова у виконанні хору Олександра Свешнікова. Український покаятний дванадцятиголосний концерт «Плачу і ридаю», привезений на конгрес Ніною Олександрівною, записано на платівку у виконанні польського колективу Capella Bydgosciensis під орудою Станіслава Галоньського. Це був перший аудіозапис української духовної барокової музики. В Україні її почали виконувати через тридцять років. Герасимова-Персидська пояснює це так: «Співати почали цю музику доволі пізно, тому що диригенти боялися виконувати її протягом десяти років через релігійний зміст і церковне призначення. Зрушення почалося наприкінці 1990-х» [9, с. 9].

З тих самих причин старовинну музику важко було видавали. Висувалися цікаві ідеї щодо її осучаснення: церковнослов'янський богослужбовий текст пропонували перекласти латиною, або ж попросту замінити іншим текстом нецерковного змісту. Ніна Олександрівна з великою вдячністю і пошаною згадує Ю. В. Малишева, головного редактора видавництва «Музична Україна», який в ЦК КПУ відстояв автентичний вигляд підготовленого нею видання хорових концертів XVII–XVIII ст. [10]. Головним аргументом Малишева було московське видання 1973 року «Музики на полтавскую победу», упорядником якого був В. Протопопов [11]. У ньому збережено справжній старий текст, а авторитетність московських видань була незаперечною. Крім того, 1970-ті — це все ще до певної міри період так званої «відлиги».

Уже після розвалу Радянського Союзу і проголошення незалежності України, 1995 році в Києві пройшов перший фестиваль старовинної музики «Духовний світ бароко». 2000 року Герасимова-Персидська заснувала й очолила кафедру старовинної музики у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського, яка поєднує музикознавців і виконавців. Учні Ніни Олександрівни репрезентують київську школу старовинної музики за різними напрямками дослідження: давньоукраїнський монодичний спів (Олена Шевчук), барокове партесне багатоголосся й український грецький спів XVI–XVIII ст. (Євгенія Ігнатенко), українська духовна пісня (Ольга Зосім). У такому складі київські науковці на чолі з Герасимовою-Персидською взяли участь у 14 конгресі МАЕО, що відбувся 2006 року. На кафедрі старовинної музики проходять щорічні міжнародні наукові конференції, відбуваються регулярні концерти гостей, педагогів і студентів.

На завершення проставимо деякі акценти. Н. О. Герасимова-Персидська вважає, що випадок зіграв вирішальну роль у її житті, як можна перекоонатися з її власних слів. Саме так, випадковим і навіть вимушеним було її звернення до барокової української музики. Воно привело до наукових відкриттів, а старовинна музика стала темою всього подальшого життя дослідниці [12]. В ре-

аліях радянського життя 1960-х приїзд української делегації на перший фестиваль старовинної музики Центральної та Східної Європи став винятком із правил, який привів до серйозних наслідків.

Постійна участь українських музикознавців у бидгоських фестивалях і конгресах прискорила формування і розвиток київської школи старовинної музики, актуалізувала дослідження української музичної спадщини і дала можливість вписати її у загальноєвропейський контекст. Здійснилося це значною мірою завдяки цілеспрямованій діяльності організаторів бидгоського фестивалю і конгресу, в першу чергу — А. Швальбе. Особлива мета була заявлена вже у назві конгресу: *Musica Antiqua Europae Orientalis* — Старовинна музика Східної Європи. Був цілеспрямований рух у бік об'єднання з відділеним стіною від решти Європи Радянським Союзом, передусім із його західними республіками — балтійськими, Україною, Білоруссю і власне Росією. Створити міст між Сходом і Заходом, подолати стіну і побудувати відносини завдяки культурним зв'язкам, увести країни СРСР до загальноєвропейського мистецького процесу — такою була культурна політика організаторів бидгоського фестивалю і конгресу, яка, безперечно, увінчалася успіхом.

1. Міжнародний Фестиваль старовинної музики Центральної та Східної Європи (Festiwalu Dawnej Muzyki Europy Srodkowej i Wschodniej) і Конгрес, від 1975 року — *Musica Antiqua Europae Orientalis* (МАЕО) — відбувається у місті Бидгощ (Польща) кожні три роки, починаючи з вересня 1966 року.

2. *Ігнатенко Є.* Ніна Персидська (до дня народження) // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки (Мистецькі обрії '2008). — К., 2008. — Вип. 1 (10). — С. 32–34.

3. З 1995 року — Національна музична академія України імені П. І. Чайковського.

4. Лист А. Швальбе до А. Штогаренка від 26.09.1963 // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, ф. 1156, оп. 1, од. зб. 105, арк. 1.

5. *Котиця М.* Епістологія в лабіринтах музичної історії. — К.: Автограф, 2008. — 528 с.

6. За її матеріалами укладено шостий випуск «Українського музикознавства»: Українське музикознавство. — К.: Муз. Україна, 1971. — Вип. 6. — 264 с.

7. Тепер Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України.

8. *Тукова І.* Ніна Герасимова-Персидська: «Музика, що завжди звучить навколо нас...» // Музика. — 2013. — № 2. — С. 8–11.

9. Там само.

10. Партесний концерт: Матеріали з історії української музики / Упоряд. Н. О. Герасимова-Персидська. — К.: Муз. Україна, 1976. — 232 с.

11. Памятники русского музыкального искусства. — М.: Музыка, 1973. — Вип. 2: Музыка на Полтавскую победу / Сост., публ., исслед. и коммент. В. Протопопова. — 253 с.

12. Н. О. Герасимова-Персидська є автором близько 140 наукових робіт, серед яких монографії з історії і теорії української і російської барокової хорової музики, упорядник нотних видань ук-

раїнських партесних концертів і мотетів XVII–XVIII ст. Майже сорок років вона досліджує українські нотні рукописи, що змінило уявлення про масштаби і особливості української хорової барокової музики. Нові факти, постаті і музичні твори заповнили білі плями історії української музики і суттєво скоригували її концепцію. Непересічне значення мало відкриття музичних творів Миколи Дилецького: з початку XX ст. його знали як автора теоретичного трактату «Грамматика музикальна (70–80-ті рр. XVII ст.)», але композиторська творчість Дилецького була зовсім невідомою.

Євгенія ІГНАТЕНКО. До історії становлення київської школи старовинної музики: Україно-польські музичні зв'язки (академік Н. О. Герасимова-Персидська).

Розкрито основоположну роль бидгоського фестивалю і конгресу старовинної музики Центральної та Східної Європи (Польща) у формуванні і становленні київської школи старовинної музики. Постійна участь українських музикознавців у бидгоських конгресах актуалізувала дослідження української старовинної музики і дала можливість вписати їх у загальноєвропейський контекст. Охарактеризовано історичну ситуацію, описано складнощі, які долали українські музиканти, що жили в радянській тоталітарній державі.

Ключові слова: Н. О. Герасимова-Персидська, А. Швальбе, конгрес МАЕО, старовинна музика.

Евгения ИГНАТЕНКО. К истории становления киевской школы старинной музыки: Украина-польские музыкальные связи (академик Н. А. Герасимова-Персидская).

Раскрыта основополагающая роль фестиваля и конгресса старинной музыки Центральной и Восточной Европы (Быдгощ, Польша) в формировании и становлении киевской школы старинной музыки. Постоянное участие украинских музыковедов в быдгощских конгрессах актуализировало исследования украинской старинной музыки и дало возможность вписать их в общеевропейский контекст. Охарактеризована историческая ситуация, описаны сложности, которые преодолевали украинские музыканты, жившие в советском тоталитарном государстве.

Ключевые слова: Н. А. Герасимова-Персидская, А. Швальбе, конгресс МАЕО, старинная музыка.

Evgenya IGNATENKO. On the History of the Formation of the Kyiv School of Early Music: Ukrainian-Polish Musical Communication (Academician Nina O. Gerasymova-Persydska).

The article deals with the fundamental role of the Early Music of the Central and Eastern Europe's Festival and Congress (Bydgoszcz, Poland) in the formation and establishment of the Kiev Early Music School. The participation of the Ukrainian musicologists in all Bydgoszcz' congresses actualized the studies of the early Ukrainian music and gave opportunities to put them in the European context. The historical situation and the difficulties that beset Ukrainian musicians who lived in the Soviet totalitarian state have been described.

Keywords: Nina O. Gerasymova-Persydska, A. Szwalbe, Congress MAEO, early music.